

ZDRAVLJICA

1844

*Spet, terte forodile,
Prijatli' vönze nam sladko',*

*Spet, terte forodile,
Prijatli' vönze nam fla
Ki nam oohivlja
Serze rasjafni in oko
Ki vtopi
Vse sterbi,
Veselo upanje budi.*

*Komica perca sok
Napili bomo kraj y
Slovencov porod
Deshelo našo - sh*

GORENJSKI
MUZEJ

Predmarčna Doba

Pesem Zdravljica dr. Franceta Prešerna je skozi čas postala simbol slovenskega naroda, saj njeno besedilo nosi sporočila narodove zgodovine, njegovih prizadevanj za svobodo in samostojnost. Z njo so se Slovenci še posebej poistovetili v prelomnih časih.

Aktualna je bila takoj po prvi objavi, ob pomladi narodov in političnem programu Zedinjena Slovenije leta 1848. Njena aktualnost se je spet izkazala sto let po nastanku, v času boja Slovencev proti nacistični in fašistični zasedbi in zatiranju. Živost in preseganje vseh časovnih okvirov v sporočilnosti Zdravljice smo Slovenci ponovno prepoznali ob odločitvi za neodvisno in samostojno državo Slovenjo leta 1991. Prešernova misel nam je blizu tudi danes, ko smo del skupnosti evropskih narodov.

Naslovnica:
Franz Kurz zum Thurn und
Goldenstein, Portret dr.
Franceta Prešerna, 1850

France Prešeren, *Zdravica
ob novini leta 1844*,
rokopis (NUK)

Avtorica razstave in publikacije: mag. Monika Rogelj
Strokovna sodelavka: mag. Barbara Kalan
Oblikovanje: Barbara Bogataj Kokalj
Gradivo: zbirke Gorenjskega muzeja, Narodna in
univerzitetna knjižnica, Mestna knjižnica Kranj
Priprava gradiva: Mateja Likozar, mag. Barbara Kalan
Jezikovni pregled: Judita Babnik
Tisk: Medium d. o. o.
Naklada: 400 izvodov

Izdal: Gorenjski muzej,
zanj mag. Marjana Žibert. v. d. direktorice
Kranj, november 2014
www.gorenjski-muzej.si

Izdajo publikacije in razstavo sta omogočila Mestna
občina Kranj in Ministrstvo za kulturo Republike
Slovenije.

Po odhodu Francozov iz slovenskih dežel leta 1813 je avstrijska oblast spet vzpostavila stari red. Z namenom zatreti vse liberalne in nacionalne težnje so bili med drugim uvedeni strogi cenzurni in policijski predpisi ter nadzor, ki se je na Kranjskem dosledno izvajal. V obdobju Metternichovega absolutizma pred marčno revolucijo 1848 se je stari utečeni red težko umikal novemu.

Lautenbach, Kranj,
koloriran jeklorez, okoli 1840

France Prešeren je pesem Zdravljica napisal v času, ko se je v avstrijskem cesarstvu počasi bližal konec predmarčne dobe in je bil prihod novih časov neizogiben. Ob tehnološkem napredku in industrijski revoluciji, ki je zajela svet, so se napovedovale spremembe na gospodarskem, družbenem in kulturnozgodovinskem področju. Tudi našim krajem se je bližala železnica, odpirali so se prvi tovarniški obrati. Z modernizacijo sta se spreminjala način življenja in razmišljanja. Samozavest premožnega in izobraženega meščanstva je bila vse večja. Na Slovenskem je bilo vse bolj živo narodno gibanje, ki pa je v skladu z omejitvami države imelo povsem kulturni značaj. Slovenski jezik se je uveljavljal v šolstvu, postajal je jezik literature in izobražencev. Z uvedbo

gajice se je moderniziral tudi črkopis. Pomembna so bila literarna prizadevanja čbeličarjev okrog Prešerna in Čopa. Leta 1843 pod uredništvom dr. Janeza Bleiweissa začne izhajati slovenski časopis Kmetijske in rokodelske novice, ki naj bi skrbel za dvig gospodarske in kulturne ravni kmečkega in obrtniškega prebivalstva. Boj za ohranitev jezika in narodne identitete je bil tudi odziv na tedaj aktualne ideje ilirizma in panslavizma. Med ljudmi se je vse bolj utrjevala zavest o skupnem jeziku in enotnem slovenskem narodu nad deželnimi mejami. Pojem Slovenec je postajal vedno bolj domač in ta duh za narod prelomnega časa je Prešeren zaobjel v Zdravljici, ko je izrazil upor zoper nesvobodo in hkrati v marsičem preroško napovedal prihodnost.

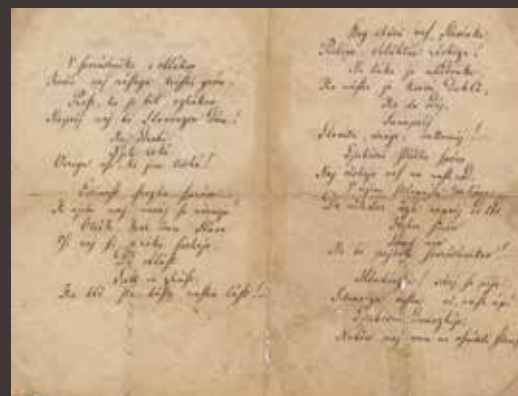
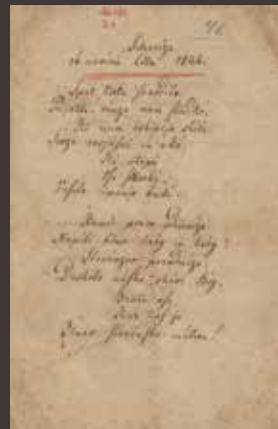
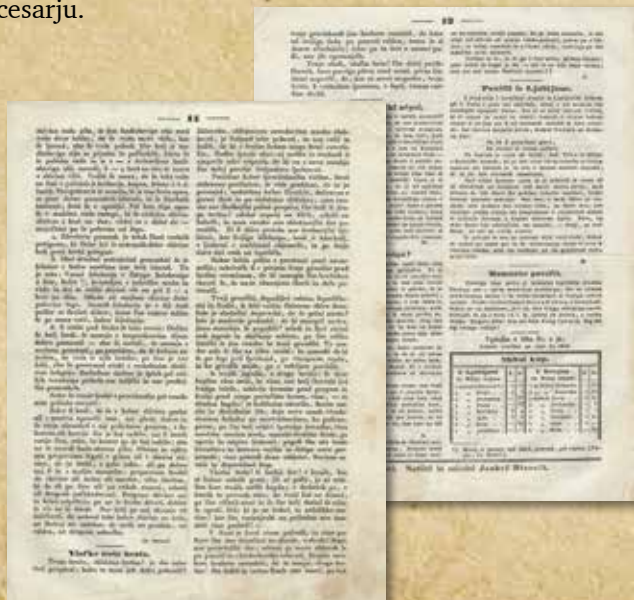
FRANCE PREŠEREN NAPIŠE ZDRAVLJICO

V časopisu Kmetijske in rokodelske novice je 19. julija 1843 Matija Vertovec, vinogradnik, pisec in duhovnik iz Št. Vida na Vipavskem, objavil članek z naslovom *Vinske tertve hvala*, ki ga je zaključil z besedami: »Tvojo čast, vinska terta! Še dalej povikšovati, bom perviga pevca med nami, pevca ljubesni naprosil, de, ker ni meni mogoče, tvojo hvalo, k večnemu spominu, v lepo, vesane verstice zloži.« Vertovčeva prošnja je Prešerna prav gotovo spodbudila k pisanju napitnice. Dodaten vzgib lahko najdemo tudi v objavi patriotske hvalnice Slovenija Jovana Vesela Koseskega v Novicah septembra 1844, v kateri je avtor poveljeval vdanost Slovencev cesarju.

Jeseni leta 1844, ob novi letini, Jokrog praznika sv. Martina, je Prešeren napisal prvo verzijo pesmi, ki je ob nastanku imela naslov *Zdravica ob novini leta 1844*. Ohranjen je Prešernov rokopis pesmi, napisan še v bohoričici. Pesem je imela sprva devet kitic in šesta se je glasila:

Ljubezni sladke spone
Naj vežejo vas na naš rod
V njih sklepajte zakone
De nikdar več naprej od tod
Hčer sinov
Zarod nov
Ne bo pajdaš sovražnikov.

Vinske tertve hvala, zapis Matije Vertovca v Kmetijskih in rokodelskih novicah, 19. julij 1843

France Prešeren, *Zdravica ob novini leta 1844*, rokopis (hrani Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka).

Zdravljico

V naslednji verziji pesmi, ki je tudi ohranjena v Prešernovem rokopisu, še vedno pisana v bohoričici, je pesnik naslov skrajšal le na *Zdravica (Sdraviza)*. Pesem je precej popravil, šesto kitico je prestavil na konec in nato večino njenih verzov prečrtal, preostale pa vključil v druge kitice.

Prepis še enega Prešernovega rokopisa, ki danes ni več ohranjen, je napravil literarni zgodovinar Ivan Macun (1821–1883) in je bil leta 1895 objavljen v časopisu Ljubljanski zvon.

*Spet terte porod
Pijatti' vinze nam
Ki nam oohio
Lazje rasjafni in o
Ki stopi
He sterbi
Veselo upanje bude
Komie porco
Napili bomo kabog
Slovengoo por
Dushelo nasho sh*

Objava poezij

OBJAVA POEZIJ

Najbolj znana Prešernova rokopisa Zdravljice sta del rokopisov celotne zbirke Poezij, ki jih je pesnik pripravil za cenzurni pregled leta 1846. Prešeren je že vsaj od leta 1843 resneje razmišljal o izdaji samostojne pesniške zbirke in spomladi 1846 je pesmi dokončno uredil. Zdravljico je uvrstil v prvi sklop, med pesmi, ki so nastale v zadnjem obdobju ustvarjanja, za pesem Soldaška. Prešeren je po izkušnjah s cenzuro v tem zapisu Zdravljice sam izpustil tretjo kitico *V sovražnike z oblakov* in za Poezije namenil tako skrajšano pesem.

Glede na zahteve cenzure je Prešeren 14. maja 1846 guberniju v Ljubljani predložil dva rokopisa Poezij, skupaj s prošnjo za dovoljenje za tisk. Gubernijski svet je po pregledu oba rokopisa poslal najvišjemu cenzurnemu in policijskemu uradu na Dunaju. Tam ju je v roke dobil cenzor Franc Miklošič, ki je bil zadolžen za pregled slovenskih knjig. Ta je bil za razliko od predhodnika Jerneja Kopitarja bolj liberalnih načel in Prešernu mnogo bolj naklonjen. Miklošič je v Poezije vnesel dve cenzorski pripombi, odsvetoval je objavo enega od epigramov in tedaj tretjo kitico Zdravljice *Edinost, sreča, sprava* (danes četrta kitica), ker bi jo bilo mogoče razumeti v duhu takrat aktualnega panslavističnega gibanja. Cenzor Miklošič je to kitico v enem

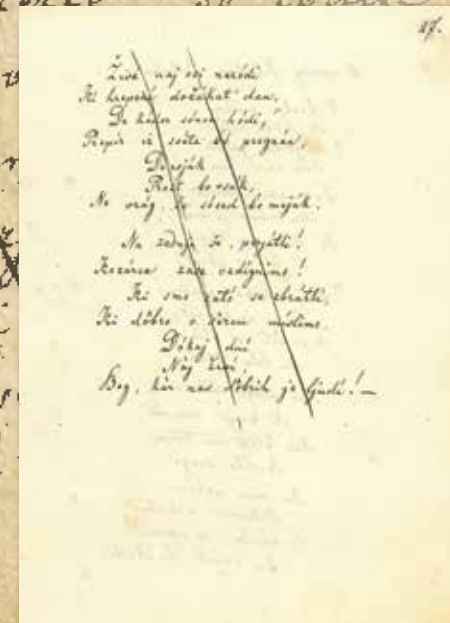
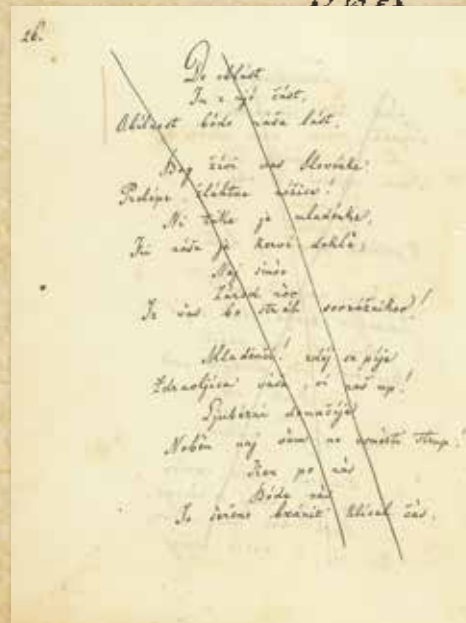
izvodu rokopisa označil z rdečo črto. S pripombama so se strinjali na notranjem ministrstvu na čelu z grofom Josephom Sedlnitzkyjem in nato so gradivo vrnili v Ljubljano. Postopek je zaključil ljubljanski knjižni revizor Jurij Paušek in 22. julija 1846 izdal dovoljenje za tiskanje Poezij, hkrati s sporočilom avtorju, da mora upoštevati cenzorske pripombe. Na isti dan je bil Prešeren, po peti prošnji za samostojno advokaturo, na Dunaju potrjen za deželnega odvetnika v Kranju.

Zdravljica z označeno tretjo kitico, cenzurno-revizijski rokopis, 1846, faksimile iz leta 1966 (original hrani Narodni muzej Slovenije).

Izvod rokopisa, imenovan cenzorsko-tiskarski, je bil vrnjen Prešernu in ta ga je oddal tiskarju. Po pregledu cenzorskih pripomb je pesnik v njem prečrtal celotno Zdravljico, ker ni želel tiskati okrnjene pesmi brez dveh izločenih kitic. Poleg tega je v tiskarski rokopis vnesel še precej drugih popravkov, izpustil je dva druga epigrama in pesmi v nemškem jeziku. Ta rokopis je ostal pri založniku tiskarju Jožefu Blazniku na Bregu v Ljubljani. Danes ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica.

Cenzurno-revizijski izvod rokopisa z vpisanimi cenzorjevimi popravki je ostal arhiviran pri knjižnem revizorju, da je ta lahko kasneje primerjal, ali tisk sledi odobrenemu rokopisu. V tem izvodu je bila Zdravljica verjetno prečrtana naknadno, ko je bilo ugotovljeno, da v Poezijah ni bila tiskana. Po smrti revizorja Pauška je rokopis prišel v last slovnicarja Frana Metelka in leta 1860 nato v Kranjski deželni muzej, danes Narodni muzej Slovenije.

Marčna revolucija in prva objava Zdravljice

MARČNA REVOLUCIJA IN PRVA OBJAVA ZDRAVLJICE

Kot odmev na dogodke v drugih evropskih državah so na Dunaju in v večjih avstrijskih mestih 13. marca 1848 izbruhnili revolucionarni nemiri, ki so v manjši meri zajeli tudi slovenske dežele. Meščani so želeli večjo vlogo v javnem življenju, kmetje so zaradi nestrinjanja z obveznostmi do zemljiških gospodov napadli nekatere gradove. Ob zahtevah po večji politični in osebni svobodi je na Dunaju odstopil kancler Metternich, cesar Ferdinand I. je odpravil cenzuro in obljubil sprejetje ustave.

Po mestih in trgih so meščani organizirali narodne straže, ki so skrbele za red. Narodni straži v Kranju, ki je imela izrazito slovenski značaj, se je pridružil tudi France Prešeren, ki je od jeseni 1846 v mestu delal kot odvetnik.

S svobodo v javnem življenju je med ljudmi zaživela ideja o zedinjeni Sloveniji, z zahtevami po združitvi vsega slovenskega narodnostnega ozemlja, ne glede na deželne meje, in je postala temeljni slovenski narodno-politični program. Izražena je bila zahteva po večji uporabi slovenskega jezika v javnem življenju.

Odprava cenzure in svoboda tiska sta omogočili prvo objavo Zdravljice v celoti, z vsemi osmimi kiticami in s popravki, ki jih je v zadnji redakciji pesmi vnesel France Prešeren. Prvič je bila Zdravljica natisnjena v Kmetijskih in rokodelskih novicah 26. aprila 1848.

Ponovno je bila pesem objavljena v petem zvezku Kranjske čbelice, ko je pesniški almanah po daljši prekinitvi spet izšel 23. oktobra 1848.

Anton Hayne,
Panorama
Kranja, olje,
platno, 1844

Zdravljica, prva objava v Kmetijskih in rokodelskih novicah, 26. april 1848 (hrani Mestna knjižnica Kranj)

Razglednica s podobo Franceta Prešerna, konec 19. stoletja

Vsebinska Zdravljica je kompozicijsko skrbno zamišljena. Prešeren je premišljeno oblikoval tudi verze, ki v vsaki kitici izrisujejo obliko čaše (carmen figuratum). Zdravljica je v osnovi napitnica, ki jo pesnik naslavlja intimnemu prijateljskemu omizju. Hkrati je to pesem s politično vsebino in z narodnim programom. Pesnik je izhajal iz idej francoske revolucije, pojme bratstva, svobode in enakosti je prenesel na slovenski narod in njegove zgodovinske pravice ter ga v duhu humanizma postavil v širši mednarodni prostor enakopravnega sodelovanja vseh narodov. Prešeren se je pri tem verjetno navdihoval pri pisanju Angleža T. Paina o človekovih pravicah in idejah Italijana G. Mazzinija o povezovanju evropskih narodov.

Pesnik hkrati presega politične okvire in se obrača na posameznika, na njegovo potrebo po svobodi. V ospredje postavlja dobrega človeka, ki bo s svojim pravičnim delovanjem temelj boljše družbe v prihodnosti. Pesem hkrati združuje realizem tedaj aktualnih političnih razmer in za tiste čase politično utopijo. Prav zato je Zdravljica ves čas ohranila svojo aktualnost. Vsaka generacija jo bere po svoje, v duhu svojega zgodovinskega časa, saj njena sporočila presegajo vsake zgodovinske, politične in ideološke okvire, ko pesnik zagovarja temeljne vrednote posameznika, naroda in človeštva. Sedmo kitico *Žive naj vsi narodi*, ki predstavlja vrh pesmi, lahko beremo kot politični program ali kot utopično prihodnost.

Uglasbena Zdravljica

UGLASBENA ZDRAVLJICA

V šestdesetih letih 19. stoletja je slovensko narodno gibanje dobilo nov zagon. V različnih krajih so bile ustanovljene narodne čitalnice, različna društva in vseslovenske ustanove, kot je bila Narodna matica. Društveno življenje je bilo najbolj živo na kulturnem področju. V čitalnicah so se vrstile raznolike prireditve, na katerih so svoje mesto našle domoljubne pesmi in budnice, vedno pogosteje tudi Prešernova poezija. Pesnik je bil med narodnimi zanesenjaki vse bolj občudovan in hvaljen kot največji mojster slovenske besede.

Narodna čitalnica v Kranju, konec 19. stoletja, razglednica

Današnja Prešernova ulica v Kranju, okoli leta 1900, razglednica

Številne Prešernove pesmi so bile že zgodaj uglasbene. Posamezne kitice Zdravljice sta prva uglasbila skladatelja Davorin Jenko (*Zdravljica za glas in klavir*, 1862) in Benjamin Ipavec (*Napitnica za solo, klavir in zbor*, 1864), ki sta bili zasnovani kot napitnici, vendar se med poslušalstvom nista uveljavili. Prvi je na Zdravljico kot pesem, ki nosi narodno-politično besedilo, primerno za himno, opozoril Anton Aškerc leta 1901. Leta 1905 je bilo v Ljubljani veliko narodno slavje ob odkritju Prešernovega spomenika. Verjetno je ta veličastni dogodek spodbudil mladega skladatelja Stanka Premrla (1880–1965), da je uglasbil Zdravljico za štiriglasni zbor. Skladba je bila prvič objavljena v glasbenem zborniku *Novi akordi* januarja 1906. Premrl je napitnico znal prenesti v moderno ozračje, spisal je vedro skladbo, preprosto in polno zanosa. Izbral je prvo, drugo in peto kitico, ki opevajo stremljenje ljudi po svobodi in veselje do življenja.

Stanko Premrl, *Zdravica*, prva objava skladbe v glasbeni reviji *Novi akordi* leta 1906

Zdravljico Stanka Premrla je prvič izvedel zbor pod vodstvom Mateja Hubada na prireditvi Slovenske matice v ljubljanski dvorani Union 18. novembra 1917 in med poslušalci je skladba vzbudila veliko navdušenje. Njena vsebina je bila v mesecih po Majski deklaraciji zelo aktualna. Nad izvedbo zbora in odzivom občinstva je bil presenečen tudi sam skladatelj. Verjetno so takrat izvajali tudi že sedmo kitico pesmi, ki je bila skladbi dodana pri njeni drugi objavi leta 1921 v reviji *Pevec*. Skladba je hitro postala priljubljena in nepogrešljivi del zborovskega repertoarja mešanih in moških zborov. Na koncertih Glasbene matice so jo navadno izvajali na koncu programa.

Med drugo svetovno vojno je bila Premrlova Zdravljica obvezen del programa partizanskih mitingov. Po vojni je izvajanje Zdravljice postalo stalnica ob praznovanju kulturnega praznika in podelitve Prešernovih nagrad 8. februarja. Zdravljica je spontano postala najgloblji izraz slovenske kulturne in narodne zavesti.

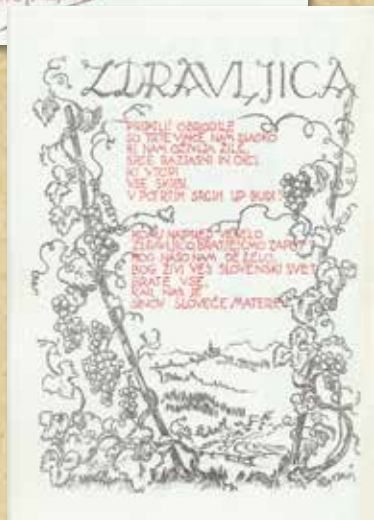

Partizanska Zdravljica

PARTIZANSKA ZDRAVLJICA

V hudih časih druge svetovne vojne je Zdravljica nosila misel svobode in preživetja naroda, zato so jo partizanski borci vzeli za svojo in je bila nepogrešljiv del mitingov in kulturnih prireditev. Zdravljica je bila vključena v uvodnik prve številke časopisa Slovenski poročevalec maja 1941. Slovenski komunisti so jo postavili za moto manifesta, sprejetega na Čebinah 1937. leta.

Ob stoti obletnici nastanka Zdravljice so jo najprej natisnili na Primorskem. Dopolnjena z ilustracijami je izšla v tretji številki časopisa Triglavski odmevi, glasila XXXI. divizije IX. korpusa. Tiskali so jo februarja 1944 v partizanski tehniki v Spodnjih Novakih.

Primorska Zdravljica, glasilo Triglavski odmevi, 1944, faksimile iz leta 2014

Začetek decembra leta 1944 je Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za Gorenjsko izdal naročilo za tiskanje posebne izdaje Zdravljice ilegalni tiskarni Trilof, ki je bila takrat v Dovški grapi, blizu Pogrivarjeve domačije. Sprva so načrtovali skromnejšo knjižico, ko pa so dobili več materiala, so se odločili za razkošnejšo izvedbo. Slikar Janez Vidic je za vsako kitico izdelal celostranske linoreze, arhitekt Marjan Šorli Viher je izrisal vinjete in besedilo pesmi, tiskarska dela je vodil Franc Boštjančič Boš. Tiskali so v črni in rdeči barvi, vinjete so zlatili ročno. Listi so vstavljeni v rdeče ali sivkaste mape s pesnikovo podobo in z naslovom *Prešernova Zdravljica*, zvezani so bili z volneno vrstico, ki so jo v barvah slovenske zastave pobarvali domačini. Zdravljico so natisnili v 1500, neuradno pa v 1512 izvodih. Vsak izvod je oštevilčen, prvim petdesetim so dali rimske številke. Poseben izvod s posvetilom so poslali Josipu Brozu Titu. Partizanska Zdravljica po kakovosti izdelave in oblikovanju spada med najlepše tiske, izdelane v času vojne vihre v Evropi.

Partizanska Prešernova Zdravljica, zunanja in notranja naslovnica, 1944

ZDRAVLJICA POSTANE SLOVENSKA HIMNA

Zdravljica postane slovenska himna

Ko so leta 1972 ob pripravi nove ustave izbirali slovensko republiško himno, je bila Zdravljica ena od treh skladb, ki so jih ponudili v presojo javnosti, vendar nobeden od predlogov ni bil uradno sprejet. V času družbenih in političnih sprememb v osemdesetih letih so jo peli na prireditvah, zborovanjih in drugih slovesnostih, ki so imele kulturni, politični ali narodni značaj, zlasti od pomladi leta 1987 naprej. Ljudje so ob pesmi navadno vstajali in s tem Zdravljico spontano povzdignili v narodno himno. Zdravljica kot slovenska himna je bila prvič uradno določena z Ustavnimi amandmaji k Ustavi SRS, sprejetimi 27. septembra 1989. V XXII. amandmaju je bilo zapisano »Himna Socialistične republike Slovenije je Zdravljica«. Zakon o himni Republike Slovenije je bil sprejet 29. marca 1990 in v četrtem členu je zapisano: »Besedilo himne Republike Slovenije je sedma kitica pesmi Franceta Prešerna Zdravljica, melodija pa iz zborovske istoimenske skladbe skladatelja Stanka Premrla.« Zdravljico kot himno določata tudi Ustave Republike Slovenije, sprejeta leta 1991 in Zakon o grbu, zastavi in himni Republike Slovenije, ki je bil sprejet 20. oktobra 1994.

Na prireditvi ob Slovenskem kulturnem prazniku v Vrbi leta 2006 so Prešernovo Zdravljico v svojih jezikih recitali veleposlaniki v Sloveniji.

Slovenski kulturni praznik v Kranju leta 2014

*Trinklied
Brindisi
Pohárköszöntő
Zdravica*

*Ihr Freunde, hebt die Gläser,
gefüllt mit neuem Rebsaft,
der unsern Adern Leben,
der Herz und Auge Klarheit schafft,
der ertränkt,
was uns kränkt,
bedrückter Brust die Hoffnung schenkt!*

*Per primo a chi va allegro
il brindisi, fratelli?
Protegga Iddio la terra
nostra e la Slovenia tutta
e i fratelli
quanti siamo
d'illustre madre figli!*

*Ki nemzetünkre támad,
villám sújtsa a földre mind.
Szabad szlovén hazánkat
örizzük meg, mint őseink.
Vas kezek
törjetek
átokverte bilincseket.*

*Mir, sloga, sreća prava,
da vrate nam se natrag pak,
sva djeca što ih Slava
ima, da dlan si pruže jak,
da nam vlast
i s njom čast,
u ruke opet mognu past!*

*Brindis
Здравица
A Toast
Le Toast*

*Dios cuide a nuestras mozas,
bellas y preciosas flores,
ninguna tan hermosa
como las de nuestra sangre,
benditos,
sus hijos
arredren al enemigo.*

*И за юношей с весельем
Пьём из чаши круговой!
Не отравят гнусным зельем
Их любовь к земле родной.
Ибо нас
В этот час
Вновь зовет отчизны глас.*

*Let's drink that every nation
Will live to see that bright day's birth
When 'neath the sun's rotation
Dissent is banished from the earth,
All will be
Kinfolk free
With neighbours none in enmity.*

*Pour conclure, mes amis chers,
À nous-mêmes levons nos verres,
Nous, les coeurs purs aux pensées claires,
Qui sommes devenus frères.
Que nous soient données
Longue vie, santé,
Hommes de bonne volonté!*

Prešernova Zdravljica je prevedena v šestindvajset tujih jezikov
Prevodi povzeti iz knjižice *Zdravljica in njena pot v svet*, 2014

Avtorji prevodov: nemščina Klaus Detlef Olof, italijanščina Giorgio Depangher, madžarščina Dezső Tandori, hrvaščina Luko Paljetka, španščina Juan Octavio Prenz, ruščina David Samoilov, angleščina Tom M. S. Priestly in Henry R. Cooper Jr., francoščina Marc Alyn in Viktor Jesenik

Prijátli! odrodile
So terte vínce nam sladkó,
Ki nam oživlja žile,
Seroé razjásni in okó,
Ki vtopí . . .
Vse skerbi,
V potertih persih up budí!

Komú nar pred vesélo
Zdravljíco, brátje! čmo zapé
Bóg nášo nam dežélo,
Bóg živi ves slovénski svét,
Brate vse,
Kar nas je
Sinóv slovéče matere!

V sovráznike z oblákov
Modú naj nášga tréši gróm;
Prest, ko je bil očákov.